

Eija Eskola

Rukousnauha ja muita romaaneja

Suomennetun kaunokirjallisuuden valinnasta kirjastoihin vuosina 1880–1940*

Eskola, Eija, Rukousnauha ja muita romaaneja : suomennetun kaunokirjallisuuden valinnasta kirjastoihin vuosina 1880–1940 [Finnish translations of literary works in Finnish public libraries in 1880–1940]. Kirjastotiede ja informatiikka 10(2): 52–56, 1991.

Many writers have assumed that Finnish public libraries in the 1910's began to turn towards collections of high literary value. It has also been claimed that the Reviewing Book Catalogue (RBC) which gave advices for those who selected books in libraries, emphasized the significance of books of literary value. The author attempts to find out the main arguments of RBC in reviews on more than 3000 Finnish translations of literary works published before 1940. Which of those books some Finnish libraries selected and which they didn't, is also studied. RBC proved to emphasize the moral, political and religious more than the aesthetical value of literary works. Librarians and members of library boards selected mostly romantic and virtuous novels of common man. More rarely they favoured aesthetically appreciated works, neither did they select light entertaining literature.

Address: Vesijärvenkatu 41 B 33, SF-15140, Lahti, Finland.

Tutkimuksia käänöskirjallisuudesta

Suomennetusta kaunokirjallisuudesta on nuorisokirjallisuuden osuus kartoitettu tarkimmin. Ulla Lehtonen on tehnyt kirjahistoriallisen tutkimuksen lastenkirjallisuudesta Suomessa 1543–1850 (1981); 1800-luvun loppupuoliskon nuorisokirjallisuuden kenttää on tutkinut Riitta Kuivasmäki (1990). Sekä Lehtosen että Kuivasmäen tutkimusaineisto sisältää myös suomennetun kirjallisuuden.

Jarl Hellemanin (1968) artikkeli Suomen kirjallisuus -teoksessa on puolestaan ainoa suomennoskirjallisuuden yleisesitys. Eräissä opinnäyt-

teissä on tarkasteltu joitakin suomennoskirjallisuuden osa-alueita.

Huhtikuun lopulla tarkastettiin Jyväskylän yliopistossa Urpo Kovalan liseniaattityö, joka käsittelee angloamerikkalaisen kirjallisuuden asemaa Suomessa ennen toista maailmansotaa. Kovala tarkastelee aihetta laajasti: kustannus- ja suomennostoiminnan sekä lehtikritiikin lisäksi hän selvittää myös angloamerikkalaisen kirjallisuuden valintaa kirjastoissa.

Kovala on koornut Jyväskylän yliopiston kirjallisuuden laitoksella ns. SUKA-tietokantaa, johon kerätään bibliografiset tiedot suomeksi julkaistusta ulkomaisesta kaunokirjallisuudesta. Jyväskylän yliopiston kirjallisuuden laitoksen Suomennoskirjallisuuden historiaprojektin tavoitteena on tuottaa yleisesitys käänöskirjallisuuden asemasta osana suomalaisen kirjallisuuden kenttää. Oma tutkimukseni on osa projektia.

*Artikkeli perustuu Jyväskylän yliopiston kirjallisuuden laitokselle tehtyyn liseniaatintutkimukseen nimeltä Suomennettu kaunokirjallisuus, Arvosteleva kirjaluettelo ja yleiset kirjastot 1880–1940.

Korkeakirjalliset kokoelmat ?

Suomen yleisten kirjastojen kirjanvalinnasta on olemassa vähän tutkittua tietoa. 1960– ja 1970-luvun kirjanvalintaa ovat selvittäneet mm. Putkonen (1970) ja Tiihonen (1976). Kansankirjastojen alkuvaiheiden kokoelmia esitellään luettelonomaisesti eräissä kirjastojen historiikkeissa.

Merirannan (1984) mukaan vuosisadan vaihteessa kirjanvalintaohjeita antaneen Kansanvalistusseuran toiminnassa on nähtävissä kolme päälinjaa. Ensinnäkin olivat kansanvalistusaatteen elähdyttämät neuvonantajat, joille ensisijaista oli kirjallisuuden opettava ja valistava funktio; tätä linjaa edustivat selvimmin opettaja Kaarle Werkko ja seuran sihteerinä toiminut Aksel August Granfelt. Toisen linjan miehille – joita olivat mm. kirjallisuudentutkijat Valfrid Vasenius ja Viljo Tarkiainen – olivat kirjallisuuden esteettiset arvosteluperusteet tärkeämpiä. Loput neuvonantajista sijoittuvat näiden kahden ryhmän väli- maastoon.

Nuotio, Perälä, Putkonen ja Gronow (1974, 60) ovat kirjastojen valistavasta funktiosta todenneet, että

"1910-luvulla Suomeen sitten alkoi levitä amerikkalainen, sosiaalihuoltomentaliteettia vastaan suunnattu yleisen kirjaston periaate. Se korosti, että kirjastot ovat kaikkia, siis myös parempia ihmisiä varten. Seuraukset olivat väistämättömiä, vaikka ehkä tahattomia. Köyhälistön leimaa itsestään karistamaan pyrkivä, arvostusta ja määrärahoja kaipaava kirjastolaitos joutui painottamaan tarpeellisuuttaan myös varakkaammalle väelle, jonka tahdosta määrärahatkin olivat riippuvaisia.---. Oli esiinnyttävä kulttuurilaitoksena. Kansanvalistuksellakin alettiin tarkoittaa kansan valistamista ymmärtämään korkeakulttuuria: taideproosaa, runoutta, näytelmäkirjallisuutta. Tämä ilmeni kokoelmien painottumisessa kirjallisuushistoriallisiksi---".

Tätä väitettä kirjastojen suuntautumisesta 1910-luvulta alkaen kohti korkeakulttuuria – joka muuttui Nuotion ym. mukaan vasta 1960-luvulla – ovat sittemmin siteeranneet monet tutkijat. Käsitys kirjastojen kokoelmien sisällön ja sitä kautta kirjastojen imagon olennaisesta muuttumisesta 1910-luvulla näyttää olevan melko yleinen.

Helle Kannilan mukaan kirjastojen kaunokirjallisuuskokoelmat eivät kuitenkaan ainakaan

vielä 1950-luvulla olleet kehittyneet riittävän korkeakirjallisiksi. Kannila tutki vuonna 1954 painettujen kirjojen hankkimista kirjastoihin ja oli huolestunut kirjakokoelmien tasosta erityisesti maalaiskunnissa: "huonon kuvan antaa myös -- sellaisen kaunokirjallisten teosten kuin Arvo Turtiaisen ja Niko Kazantzakiksen romaanin vähäinen leviäminen" (Kannila 1967, 266). Eteneminen kohti korkeakirjallisia kirjastoja ei ollut saavuttanut Kannilan toivomaa tasoa.

Kymmenkunta vuotta myöhemmin Tiihonen (1976, 23–24) on puolestaan vuosilta 1971–1973 valitun aineistonsa valossa ollut havaitsevinaan, että kirjastojen kirjanvalinnassa olivat tuolloin kaunokirjallisuuden osalta korkeakirjalliset teokset yliedustettuina. 1970-luvun kirjastokulttuurin normistoa pohtiessaan Tiihonen – Nuotioon ym. viitaten – toteaa korkeakirjallisen normiston syntyneen jo 1910-luvulla.

AKL, moraalinvartija

Vuonna 1902 perustetun Arvostelevan kirjaluettelon (AKL) vaiheita tarkasteleva Timo Kukkolan artikkeli sisältyy edellä jo viitattuun Nuotion ym. Lainakirja-teokseen, joka ilmestyi Tammen Huutomerkki-sarjassa. Tämän 1970-luku-laista kirjastopolitiikkaa heijastavan teoksen vaikutus alan muuhun kirjallisuuteen on huomattava; myös Kukkolan artikkelia – yhtenä harvoista aiheita koskevista lähteistä - on usein siteerattu.

Kukkola toteaa, että "AKL otettiin alusta alkaen kirjastopoliittisten tavoitteiden välikappaleeksi, sen avulla pyrittiin ja kaikella todennäköisyydellä onnistuttiinkin vaikuttamaan kirjastojen hankintoihin" (Kukkola 1974, 122). Hän näkee tässä varsinkin pienten kirjastojen kirjastonhoitajien keskeisessä apuneuvossa moraalisten ja poliittisten arvosteluperusteiden olevan esteettisiä perusteita tärkeämpiä.

Kukkolan käsitys Arvostelevan kirjaluettelon arvosteluperusteista ei kuitenkaan täysin sovi Nuotion ym. (1974, 60) luomaan kuvaan itsenäistyvän Suomen uudesta kirjastopolitiikasta. Nuotion ym. mukaanhan kirjastot pyrkivät nostamaan profiiliaan hankkimalla mm. taideproosaa, runoutta ja näytelmiä; Kukkola taas toteaa, että kirjastojen kirjanvalintaan vaikuttaneessa Arvostelevassa kirjaluettelossa esteettiset arvosteluperusteet olivat moraalisiin ja poliittisiin nähden toisjaisia.

Tutkimuksen lähtökohta

Edellä esitetyt tutkimustulokset ja mielipiteet muodostivat motivaatiotaustaa lisensiaattitutkimukselleni, jossa pyrin selvittämään, kuinka laajasti ja edustavasti suomennettua kaunokirjallisuutta on hankittu Suomen kirjastoihin vuosina 1880–1940. Erityisesti keskenään ristiriidassa olevat käsitykset toisaalta kirjastojen suuntautumisesta korkeakirjallisiin kokoelmiin, toisaalta esteettisten arvosteluperusteiden toissijaisuudesta Arvosteleavassa kirjaluetelossa muodostivat mielenkiintoisen kysymyksen, johon yritin etsiä vastausta.

Tutkimusaineistoni muodostivat ne ennen vuotta 1940 ilmestyneet suomennetun kaunokirjallisuuden 3407 kirjanimekettä, jotka esiteltiin AKL:ssa vuosina 1903–1940. Aineiston avulla pyrin selvittämään AKL:n muovaamaa kirjanvalinnan normistoa sekä sen luomaa kuvaa ilmestyneestä suomennetusta kaunokirjallisuudesta.

Edelleen tarkastelin arvosteltujen kirjojen valikoitumista kirjastoihin esimerkikirjastoiksi valittujen kirjastojen kokoelmaluetteloiden avulla. Kultakin vuosikymmeneltä valitsin viisi kirjastoa, jotka olivat enimmäkseen keskikokoisten kaupunkien kirjastoja. Tarkastelin vuosikymmentäin ensiksikin sitä kirjallisuuden joukkoa, joka oli valittu neljään kirjastoon viidestä ja toiseksi niitä kirjoja, joita ei ollut valittu yhteenkään kirjastoon. Tarkastelin myös näiden kahden ryhmän väliin jäävää aineistoa, "kohtalaisesti" hankittuja kirjoja.

Esimerkkikirjastojen vähäisyyden vuoksi en voinut tehdä kovinkaan paljon johtopäätöksiä esimerkiksi yhden kirjan saamasta vastaanotosta. Kuitenkin saatoin olettaa, että jos viidestä kirjastosta neljä on hankkinut tietyt sata kirjaa, on relevanttia tarkastella, millaisia yhteisiä ominaisuuksia tuolla kirjajoukolla on. Samoin hankkimatta jääneiden kirjojen perusteella voi etsiä mahdollisia hylkäämiseen johtaneita syitä.

Vakaa ja vakava AKL

AKL:n jo ensimmäisinä toimintavuosina muotoutuneet arvosteluperusteet säilyivät pääpiirteisään muuttumattomina koko tutkimusjakson ajan. Arvostelujen konventio on siis ollut hyvin pitkäaikainen. Yhtenäinen kirjanvalinnan normisto on päässyt muotoutumaan, vaikka arvoste-

lijoita on 60 vuoden aikana toiminut noin 150.

Arvostelujen kokonaisuutta voisi hieman kärkeä sanoa vaikkapa "moralistin käsikirjaksi". Kirjojen aihepiireillä oli arvioinneissa keskinen sija. Sopimatonta oli esimerkiksi kaikki alkoholiin, seksiin ja jumalanpilkkiaan viittaava. "Hakkailu" nuortenkirjoissa nähtiin kirjastoihin sopimattomaksi; avioliiton rikkomattomuus oli pyhää. Uskontoa kirjallisuudessa lähestyttiin luterilaisen valtiokirkon oppeihin pidättyen.

Arvostelujen konvention muuttumattomuutta vahvistaa se, että heijastuksia erilaisista ajan ilmiöistä tai muotivirtauksista ei juurikaan löydy. Kansallisen yhtenäiskulttuurin linjoilla edetessä ei juurikaan haluttu kiinnittää huomiota esimerkiksi etenevän sosialismin aatteisiin, naisliikkeen näkemyksiin tai teosofisiin suuntauksiin.

Kirjallisuuden vaikutusmahdollisuuksiin kyllä uskottiin. Muutosta haluttiin kuitenkin ennen kaikkea yksittäisen ihmisen henkilökohtaiseen elämään, ei yhteiskuntaan. Kirjallisuuden lukemisen merkitys henkilökohtaisen elämänmuutoksen alkuunpanijana nähtiin erityisen tärkeäksi nuorisokirjallisuuden kohdalla. Kirjojen tuli opettaa nuoria lukijoita topeliaanisiin hyveisiin: ahkeruuteen, rehellisyyteen ja isänmaanrakkauteen.

Suhtautuminen vieraisiin maihin ja kulttuureihin oli ristiriitaista. Toisaalta suomennettua kaunokirjallisuutta esiteltiin oivana tapana tutustua muiden maiden elämään; toisaalta osa kirjallisuudesta torjuttiin juuri sen kuvaamien olojen erilaisuuden vuoksi. Vieraiden olojen tuli olla jollakin tavalla tarpeeksi tuttuja tullakseen hyväksytyiksi. Maantieteellinen välimatka ei sinänsä ollut ratkaiseva. Pearl S. Buckin Kiina-aiheisia romaaneja suositeltiin epäilemättä niiden aihepiirin, talonpoikaiselämän, vuoksi. Sen sijaan englantilaisia ylhäisöpiirejä kuvaavat romaanit katsottiin kansalle vieraiksi, osittain moraalisisista syistä: suomalaisia lukijoita ei haluttu tutustuttaa laiskaa ja yllellistä elämää viettävien tapakulttuuriin.

Arvosteluissa esteettiset perusteet olivat kautta linjan toissijaisia moraalisiin, uskonnollisiin ja –joissakin tapauksissa –myös poliittisiin nähden.

Arvostelijat eivät pyrkineet ohjaamaan kirjanvalitsijoita luomaan korkeakirjallista kokoelmaa, joissa kirjallisuushistorian kaanoniin kuuluvilla teoksilla olisi ollut keskeinen asema. Korkeakirjallisuuden ansiot kyllä tunnustettiin, mutta sen katsottiin kuuluvan suurten kirjastojen täydellisyyteen pyrkiviin kokoelmiin. Arvostelijoiden

näkemyksen mukaan kaupunkien ja maaseudun lukijakunnissa oli suuri ero; korkeakirjallisuuden ei katsottu maaseudulla saavuttavan ymmärtäviä vastaanottajia. Ainakaan suomennoskirjallisuuden osalta ei siis pidä paikkaansa Nuotion ym. väite kirjastojen kirjanvalinnan suuntautumisesta korkeakirjallisuuteen 1910-luvulta alkaen.

Erityisesti 1910- ja 1920-luvulla ilmestyneestä käännöskirjallisuudesta huomattava osa oli viihdettä. Alkuperäisestä suomalaisesta kirjallisuudesta se puuttui vielä jokseenkin täysin, joten viihdettä haluavat etsivät sitä nimenomaan käännöskirjallisuudesta. AKL otti melko jyrkän kielteisen kannan viihdekirjallisuuteen. Kaikkein kielteisimmän suhtauduttiin romanttiseen rakkausviihteeseen. Dekkareiden osalta arvostelu oli usein tyyppiä "niihin kirjastoihin, johon salapoliisikirjallisuutta hankitaan, voidaan tämäkin teos ottaa". Seikkailuromaanien joukosta arvostelijat löysivät useita suositeltavia kirjailijoita; esimerkiksi Burroughsin Tarzan-kirjat hyväksyttiin.

Kirjanvalitsijat ja arvostelijat: näkemuseroja

AKL:n merkitys kirjanvalitsijoiden – jotka olivat paitsi kirjastonhoitajia, myös kirjastojen johtokuntien jäseniä – ohjaajana ja neuvonantajana osoittautui huomattavaksi. AKL on ennen kaikkea ohjannut kirjanvalinnan suuntaa ja osoittanut sen moraaliset ja uskonnolliset rajat.

Muutamia mielenkiintoisia näkemuseroja voi kuitenkin todeta. Yksittäisten kirjojen kohdalla arvostelujen vaikutusta on vaikea huomata. AKL ei onnistunut levittämään tietoa pienten kustantajien kirjoista; kirjastojen hankinnat keskittyivät suurten yleiskustantajien kustannustuotteisiin.

Kirjanvalitsijat hankkivat runsaasti suosituksi osoittautuneen kirjailijan teoksia, kun taas arvostelijat kehittivät laajentamaan kokoelmien kirjailijavalikoimaa.

Korkeakirjallisuus – kanonisoidut klassikot, runous ja draama – oli arvostelijoiden mukaan tyyppillisesti kaupunkikirjastojen aineistoa. Vaikka tutkimukseni kirjastot olivat suurimmaksi osaksi kaupunkien kirjastoja, ei korkeakirjallisuus valikoitunut keskeiseksi osaksi kirjastokirjallisuutta.

Myös viihdekirjallisuutta hankittiin esimerkiksi kirjastoihin vähän. Mielenkiintoinen poikkeus säännöstä oli 1920-luvun osalta Joensuun kirjas-

to, jonne hankittiin niin rakkautta ja romantiikkaa kuin dekkareitakin. Joensuun kirjaston kirjanvalitsijat eivät siis nähneet viihdekirjallisuutta siinä määrin uhkana suomalaiselle kulttuurille kuin Arvosteleva kirjaluettelon näki.

Risti ja sydän

Eroavaisuutta arvostelijoiden ja kirjanvalitsijoiden välillä löytyi myös suhtautumisesta niihin puhdashenkisiin mutta romanttisiin – jopa melodramaattisiin – romaaneihin, jotka olivat keskeisintä kirjastokirjallisuutta.

Esimerkkinä melodramaattisesta bestselleristä mainittakoon englantilaisen Florence Barclayn Rukousnauha, joka suomennettiin 1910-luvulla ja ylsi vuonna 1952 jo 10. suomenkieliseen painokseen. Romanin nimi viittaa lauluun, jossa

"joka helmi on rukoushetkinen
ja sydämen poltto lieviittää,
mutt' alta helmisen seppeleen
yks *risti* eteeni välkähtää."

(Suom. Hilja Tiililä)

Kirjallisuustyyppi tyydytti samanaikaisesti sekä romantiikan nälän että uskonnollisten tunteiden kanavoinnin tarpeen. Arvostelijat totesivat näiden, esimerkiksi Florence Barclayn, Hall Cainen tai nimimerkki Runan (Elisabeth Beskow) romaanien sopivan kyllä kirjastoihin, mutta huomauttivat niiden olevan taiteellisesti kovin heikotasoisia ja naiiveja.

Siveelliset lukuromaanit olivat ennen kaikkea kirjanvalitsijoiden, eivät arvostelijoiden suosiossa. Mahdollista on, että tämänkaltaisen kirjallisuus valikoitui keskeiseksi osaksi kirjastokirjallisuutta korvaamaan sitä viihdekirjallisuutta – lähinnä romanttista rakkausviihdettä – jota ei kirjastoihin sopinut hankkia.

Lukijoiden kirjasto

Se suomennettu kaunokirjallisuus, joka valikoitui osaksi keskeisintä kirjastokirjallisuutta, oli ennen kaikkea suomalaisen kulttuurin ja alkuperäisen suomalaisen kirjallisuuden konventiota tukevaa. Kirjastojen kokoelmien muotoutumista hallitsi sama konvention pitkäaikaisuus ja muuttumattomuus kuin Arvostelevaa kirjaluetteloaakin. Esimerkkikirjastojen kokoelmien valossa kirjastojen kirjavalikoima näyttäytyy huomattavan

maaseutuhenkisenä. Kokoelmat sisälsivät ennen kaikkea oman aikansa kirjallisuutta: suuri osa hankituimpien kirjojen kirjailijanimistä ei kerro tämän päivän ihmiselle mitään.

Suomennettua kaunokirjallisuutta hankittiin kirjastoihin jokseenkin saman verran kuin sitä ilmestyikin. Hankintamäärissä ei voida todeta ulkomaisen aineiston syrjimistä ja alkuperäisen kotimaisen suosimista. Kirjastojen kokoelmat eivät muodostuneet niin "käännöskirjavastaisiksi" kuin AKL ja mm. Suomen kirjastoseuran valioluetteloiden laatijat olisivat halunneet. Esimerkiksi 1910-luvulla julkaistujen valioluetteloiden kaunokirjallisuudessa painottui vahvasti alkupe- räiseen suomalaiseen kirjallisuuteen.

Suomennettu kirjastokirja oli tutkimusjakson ajan ennen kaikkea romaani. Hankituimpien kirjojen keskeisimmiksi aihepiireiksi näyttävät muodostuneen historia, maaseutu, kansanelämä, luonto ja ihminen luonnon yhteydessä; myös ihmisen henkinen kasvu ja sielunelämä, perhe ja avioliitto samoin kuin uskonnolliset kokemukset olivat suosittuja kuvauskohteita.

Hankituimman kirjallisuuden tuntomerkeiksi näyttävät vakiintuneen pateettisuuteen ja sentimentaalisuuteen pohjautuva vakavuus. Huumoria ja ilottelevan kepeää kerrontaa ei hankituimman kirjallisuuden joukosta juurikaan löydy. Vieraaksi koettiin myös satiiri ja ironia.

Suomennetun kirjastokirjallisuuden keskeisin alue näyttää jäävän korkea- ja viihdekirjallisuuden väliseen maastoon. Esteettisin arvostelup- rustein arvioituna se lähenee pikemminkin viihdekirjallisuutta kuin korkeakirjallisuutta, mutta siitä puuttuvat eräät viihdekirjallisuudelle tyypiliset aiheet, kuten murhat ja romantiikka.

Hankituin kirjastokirjallisuus sisältää huomattavan paljon niitä ominaisuuksia, joita Niemi (1983) hahmottelee suomalaisten suosikkikirjojen tuntomerkeiksi. Niemen mukaan tärkeää suomalaisessa myyntimenestyskirjassa on uskonnollisten tunteiden kuvaus, historialliset aiheet sekä sentimentaalinen kerronta.

Keskeisin suomennettu kirjastokirjallisuus on tuntomerkeiltään myös hyvin samankaltaista kuin eri lukijatutkimuksissa hahmoteltu suomalaisten mielikirjallisuus. Katarina Eskolan (1979) mukaan vielä 1970-luvunkin suomalainen etsi lukemastaan realistista kansankuvausta ja uskonnollisuutta.

Yleisten kirjastojen kokoelmat – tässä käännöskirjallisuuden avulla tarkasteltuna – näyttävät

siis jo ennen toista maailmansotaa varsin hyvin vastanneen sisällöllisesti tavallisen suomalaisen lukijan kirjallista makua. AKL yritti muodostaa korkeakirjallisia kokoelmia vain kaupunkien kirjastoihin; maaseudulla sopi sen mukaan tyytyä kansanomaiseen kirjallisuuteen. Kirjanvalitsijat sen sijaan loivat myös kaupunkien kirjastoissa ennen muuta kansanomaisia kokoelmia, joilla luultavasti oli kosketuspintaa lukijakuntaan huomattavasti enemmän kuin olemme luulleet.

Hyväksytty julkaistavaksi 23.5.1991.

Lähteet

- Eskola, Katarina (1979), *Suomalaiset kirjanlukijoina*. Helsinki.
- Hellemann, Jarl (1970), *Suomennoskirjallisuus*. Teoksessa *Suomen kirjallisuus* 8, s. 418–484. Helsinki.
- Kannila, Helle (1967), *Kirjanvalinnan ongelmia*. Ajatustenaiheita kirjastonhoitajille ja muille kirjojen ystäville. Helsinki.
- Kuivasmäki, Riitta (1990), *Siivollisuuden tuntoa ja ylewätä kauneuden mieltä*. Suomenkielinen nuorisokirjallisuus 1851–1899. Jyväskylä.
- Kukkola, Timo (1974), *Arvostelevan kirjaluetellon vaiheet*. Teoksessa *Nuotio, Samuli ym. Lainakirja*. Kirjastot, kirjallisuus ja yhteiskunta, s. 120–155. Helsinki.
- Lehtonen, Ulla (1981), *Lastenkirjallisuus Suomessa 1543–1850*. Kirjahistoriallinen tutkimus. Suomen Nuorisokirjallisuuden Instituutin julkaisuja 1. Tampere.
- Meriranta, Markku (1984), *Valistuksellisen kirjavalintamme juuret*. Kirjavalintakysymykset Kansanvalistusseuran kansankirjastotoiminnassa 1874–1918. Helsinki.
- Niemi, Juhani (1983), *Suomalaisten suosikkikirjat*. Hämeenlinna.
- Nuotio, Samuli & Perälä, Keijo & Putkonen, Anneli & Gronow, Pekka (1974), *Lainakirja*. Kirjastot, kirjallisuus ja yhteiskunta. Helsinki.
- Putkonen, Anneli (1970), *Kirjastolaitos tiedonvälittäjänä*. Kuvaileva ja kriittinen tutkimus kirjastoimen päämäärästä ja niiden toteuttamismahdollisuuksista. Tampereen yliopiston sosiologian laitos 20/1970. Tampere.
- Tiihonen, Pertti (1976), *Yleisten kirjastojen kirjanvalinnasta*. Tampereen yliopiston tiedotusopin laitos no 30/1976. Tampere.